

GENCİNE

Klâsik Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi

Cilt: 1 Sayı: 2 Aralık 2021 & Volume: 1 Issue 2 December 2021
www.gencinedergisi.net

PADIŞAHLARA SUNULAN KASİDELERDE METHİYE ÜSLÛBU *THE WAY OF PRAISE IN ODES BESTOWED ON THE SULTANS*

Tuba POLAT*

Öz

İnsan doğası gereği hakikate, doğruya ulaşmaya meyilli olduğu için eylemlerinin beğenilmesi, takdir görmesi onun bu hakikate ulaşma yolculuğunda desteklenerek vicdanî bir rahatlama duymasını sağlar. Bireyin bilinçli bir övgüye mazhar olması onu motive edeceği gibi kendisine olan inancını arttıracaktır. Ancak burada övenin konumu ve övülenin statüsü belirleyici bir etkidir. Örneğin bir öğreticinin öğrenciyi takdir etmesi genel anlamda teşviki sağlarken bir şairin devlet liderini övmesi daha çok kendisini ispatlaması ve bir talepte bulunması ihtiyacından gelir. Nitekim klasik edebiyatta şairlerin din ve devlet büyüğünü övmesi tek taraflı bir ilişkiden ziyade şairin ve memdûhun karşılıklı fonksiyonlarını yerine getirmesinden ileri gelir.

Kasidelerde şair; himaye elde etmek, niteliğini bir üst kademeye taşımak, saray ile hemhâl olmak için “daha önce söylenenler”i algoritmik bir zekâyla yeniden inşa ederek kendi imzasını oluşturur. Biz de bu çalışmamızda padişahlara sunulan kasideleri inceleyerek; methiyelerde sultanların adaleti, cömertliği, lütfu ve kahrı, ahlâkı, kahramanlığı, hakkın uygulayıcısı olması özelliklerini şairlerin ele alış biçimlerini göstermek açısından başlıklar altında ele almaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Edebî Dil, Üslûp, Şair, Padişah, Methiye.

Abstract

Since human nature is inclined to reach the truth and the reality, being admired and appreciated for his actions helps him feel a conscientious relief by being supported in his journey to reach this truth. The fact that an individual is consciously praised will not only

* Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı ABD Yüksek Lisans Öğrencisi, tuba.polat.gil@gmail.com

motivate him, but also increase his belief in himself. However, the position of the praised and the status of the one who praises are a determining factor here. For example, while a teacher's appreciation for a student provides encouragement in general, a poet's praise for a state leader mostly comes from the need to prove himself and make a demand. Admittedly, in classical literature the poets' praising for the religious leader and the statesman aims the fulfillment of the mutual functions of the poet and the praised, rather than a one-sided relationship.

In odes, poet creates its own signature by reconstructing what has been said before, with an algorithmic intelligence, in order to gain patronage, increase its quality to the next level, and relate to the palace. In this study, by examining the eulogies presented to the sultans which incorporate some themes such as the justice, grace, generosity, grace and suffering, morality, heroism, being the implementer of the right., we will try to contend with them under the titles to show the poets' way of handling of these themes.

Keywords: Literary Language, Style, Poet, Sultan, Eulogy.

GİRİŞ

Dil, fikirlerin ortak sembollerle alıcıya aktarılması için bir araçtır. Dilin ihtiyaca göre farklı alanlarda kullanılması günlük, edebî ve ilmi özellikler kazanırken konumuz gereği edebi dile kısaca değinmek yerinde olacaktır.

Edebî dil, günlük ve ilmi dile oranla kurmaca metinleri oluşturmada kullanılan ve söz sanatlarından beslenen bir semboller dünyasıdır. Dil, toplumsal nitelik olarak bir milletin ortak konuşma aracıyken edebi dil daha çok bireyseldir, özeldir. Düşünceleri somutlaştırmak için sembolik harflerin bir araya gelmesiyle oluşturulan kelimeler ve cümleler, edebi dil kapsamında yeni anlamlara bürünür. Anlatıcı muhatabının kendi hissiyatıyla aynı ya da kendi hissiyatına yakın duyguları duyumsaması için metne uygun söz sanatları, semboller, imajlar, çağrışımlar aracılığıyla estetik bir anlatımla kendi dilini yeniden oluşturur, diğer bir deyişle metinle beraber kendisini yeniden inşa eder. Bu yeniden inşa aynı zamanda yazarın veya şairin hitap edeceği kitleye ve ele alacağı konuya göre de şekillenecektir. Nitekim Batı dillerinde de “*style, stile, stil*” kelimeleriyle ifade edilen, ancak 16.yy’da “*gündelik konuşmalarda muhatap kişiyle iletişim kurmakta kullanılan söylem, konuşma biçimi*” tanımına kavuşan, kadim yaklaşımda kuralcı bir tutumla daha çok ikna etme yöntemi olarak ‘retorik’ adıyla bilinen ve modern yaklaşımda da yazar, okur, eser merkezli olmak üzere üç kategoride incelenerek üslûp tanımının çerçevesi oluşturulmaya çalışılmıştır (Divlekçi, 2009: 17-25). Doğu dillerinde ise ‘belagat’ nitelemesiyle bilinen üslûbu Cürcanî nazım adı altında incelemiş ve Swift ile *yerine göre kullanılan sözcüklerin üslûbu oluşturduğu* görüşünü paylaşmıştır. Modern zamanda ise şiirde sözlerin birbiriyle uyum sağlamasını destekleyen Ahmet Haşim’in ‘şair ne bir haberci ne belagat sahibi bir insan ne de vaz-ı kanundur (yasa koyucu). Şairin lisanı anlaşılacak üzere değil “duyulmak” üzere ortaya çıkmış ve musiki ile söz arasında, nispeten musikiye yakın bir alandır.’ diyerek ‘okur üslûbu’nu ön planda tutmasının aksine Kur’an ve hadislerdeki üslûp özellikleri ortaya konularak Batı’da olduğu gibi yazara, okura, esere ve ek olarak ‘konu’ya göre değişen üslûbun bunlarla bir bütün olarak da şekilleneceği fikri öne sürülmüştür (Durmuş, 2012: 383-385).

Üslûbun, metnin kurgusal olması açısından etkin rolü olan edebi dilde daha belirgin olduğunu dile getirmiştik. İnceleme konumuzun genel kapsamı olan klasik

edebiyatta şiirin üslûbunun çerçevesini anlayabilmek için dönemin şartlarını ve şairlerin konumunu bilmek gerekir. O dönemde şiir, belirli konular ve duygular etrafında değişmeyen, herkesçe bilinen metaforların farklı şekillerde kullanılarak hiç söylenmeyen bir söz ve anlam (bikr-i mazmun) elde edilmesi geleneğine sahipti. Bu da şairlerin birçok şiiri ezbere bilmelerini, kıvrak bir zekaya sahip olmalarını, dilin inceliklerine sahip olmalarını, seçecekleri sözcüklerin aruz ölçüsündeki yerini bulabilmelerini gerektiriyordu. Ayrıca şairler kullandıkları sözcükleri bir araya getirme ustalığıyla, terkip ve sanatlarla söylenmek isteneni (tablo/mazmun) kimi zaman küçük ipuçlarıyla bulunması kolay kimi zaman da bulunması güç bir şekilde dizelere serpiştiriyordu. Bu üstün özelliklere sahip şairlerce oluşturulan nazım şekillerinden özellikle ele alacağımız kasideler, döneminin tarihsel ve sosyal alanlarından hareketle kaleme alınmış ve zamanla 'nesib (teşbîb), tegazzül, methiye, fahriye ve duâ' bölümlerinden oluşarak diğer bölümlerin kullanılmamasına karşılık ancak 'methiye' (maksad/maksûd) ve 'duâ' bölümleri hemen hemen bütün kasidelerde olması gereken bölüm olarak yerini korumuştur. Çoğunlukla divan şiirinde bir nazım şekli olan kasidede bulunan ve 'övgü şiiri' olarak bilinen methiye 'medh' kökünden gelerek 'övmek, birinin meziyetlerini dile getirmek' anlamına gelir (Durmuş, 2004: 406-408). Genellikle şairler bu bölümde padişahlarını, devlet adamlarını, kabilelerini, belli bir zümreyi maddi bir karşılık almak veya onların himayesini elde etmek için över. Ayrıca bir zekâ göstergesi olan şiirdeki hünerini göstermek, memdûhun başarılarını, meziyetlerini abartılı bir şekilde takdir etmek ve bu meziyetleri taşımayan için de gerçek anlamda bunlara sahip olmasına teşvik etme amacı taşır. Görüldüğü gibi bu dönemde iktidar ile edebiyat arasındaki ilişki iki yönlüdür: Hükümdar için şöhretini ve mevkiini yüceltmek, halk için de hayatta kalmak ve yükselmek. Şiir hükümdar için halka karşı otorite kurmasına yardım eder (Dalyan, 2016: 332-333).

Çalışmamızda padişahlara sundukları kasidelerde şairlerin padişahları hangi yönleriyle övdüklerini ve överken kullandıkları ifadeleri inceleyerek üslûplarının çerçevesini belirlemeye çalıştık.

1. Hakk'ın Gölgesi

Kut anlayışı olarak bilinen eski Türk inancına göre hükümdar Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisiydi. İslamiyet'in kabulüyle Tanrı'nın buyruklarını yerine getirme amacıyla adaletin uygulayıcısı olan hükümdar "halife" olarak adlandırılmış böylece ona olan itaatin Tanrı'ya itaati getirdiği inancı doğmuştur. Bu bağlamda şairler padişahu yaratıcının yeryüzündeki gölgesi olarak nitelemiştir. Ahmet Paşa, padişaha ilahi bir vazife atfederek övgüsüne kutsallık kazandırmaya çalışır.

Zill-ı Hak Şah Muhammed ki eşiği göğünün

Kem-terîn ilduzı olur meh-i tâbân-ı kerem (Ahmet Paşa/20K, 4b)

Şah Mehmed, Hakk'ın gölgesidir; lütfunun parlak ayı onun gök gibi yüksek olan kapı eşiğinin sönük ve önemsiz bir yıldız olur.

Zill-ı Hak Sultân Muhammed Hân ki olmuşdur anun

İşiği toprağının her zerresi enver güneş. (Ahmet Paşa/19K, 17b)

Hakk'ın gölgesi olan Sultan Mehmed Han ki onun eşiği toprağının her zerresi parlak bir güneştir.

Zill-ı Yezdân âfitâb-ı taht Sultân Bâyezid

Mehdi-i devr-i zaman ü daver-i rûy-i zemin (Ahmet Paşa/22K, 62b)

Bu “halifelik” anlayışıyla padişahın dindarlığını da över şair:

Şâh-ı dînperver ki teşrîf-i kudûmuyla zemîn

Arşa nâz eylerse istignâsi istignâ mudır (Nef’î/6K, 15b)

(O) Dindar, dinini seven padişah ki (Edirne’ye) gelip şereflelendirmesi ile yer, Arşa nazlanırsa, bu nazlanması nazlanma mı sayılır?

Kandil geceleri halk tarafından mübarek geceler olarak kabul edilir ve sabaha kadar namaz kılınır, dua edilir, tövbe istiğfar edilir; gündüz vakti ise oruçla geçirilir. Hanedan soyu kandil gecesine benzetilerek bir kutsallık atfedilmesi anlamı çıkarılabileceği gibi ayrıca kandil gecesini denilerek geceyi aydınlatan kandilin yakılması gibi hanedan, adaleti uygulayarak cihanın dünyasını aydınlatan bir kandile benzetilir. Şaire göre Sultan Murad da bu kandillerden bir kandildir, mumdur, göz aydınlığıdır.

Şeb çerâğ-ı dûdmân-ı saltanat Sultân Murâd

Şem’-i cem’-i bezm-i âlem âftâb-ı rüzgâr (Nef’î/16K,18b)

Dünyanın güneşi, eğlence meclisinin toplanma mumu; Sultan Murad’ın saltanatının soyu kandil gecesidir.

İslami geleneğe göre yönetilmeye çalışılan Osmanlı Devleti’nde Sultan Ahmet dinin sığındığı, şeriat sultanı, yiğit, dinin ve devletin temelini sağlamlaştıran, düşmanın ondan kaçamadığı, saf düşünceli bir padişahtır.

Şehriyâr-ı şer’-perver pâdişâh-ı din-penâh

Kim erişmez dest-i Husrev dâmen-i derbânına (Nedim/19K,20b)

(Sultan Ahmet) dinin sığındığı bir padişah ve şeriat sultanıdır. Hüsrev’in eli, onun kapıcısının eteğine bile erişemez.

Risman-ı zer (altın iplik-güneş ışını) kıyamete kadar ışık verse de asla onun saltanat ve yüceliğinin kuyusunu ya da dibini bulamaz. Çünkü şaire göre padişahın ucu bucağı olmayan sonsuz bir yüceliği vardır. Şair burada padişahı neredeyse tanrı seviyesine çıkarmıştır.

Rismân-ı zer ile haşre dek ölçerse güneş

Bulmaya devletinin bahına umk u sâhil (Necâti Bey/14K,19b)

Altından iplikle kıyamete kadar ölçse bile güneş onun saltanat ve yüceliği denizinin dibini ve kıyısını bulamaz.

2. Cömertliği

Keramet; halkın Allah’ın veli kullarının, ermiş kimselerin inandığı, aklın sınırlarını aşan, şaşırtıcı, doğüstü yeteneklerine denir. Bu kabiliyetin Allah tarafından verildiğine inanılır. Şair de padişaha bu yeteneğin Allah tarafından verilen kerametle bastığı her yerin cömertliğiyle ab-ı hayat bulduğunu dile getirir.

Ne kerâmet kodu Hak zât-ı kerâmünde k’olur

Ayağın bastığı yir Çeşme-i Hayvân-ı kerem (Ahmet Paşa/20K,11b)

Tanrı sana nasıl bir keramet verdi ki ayağını bastığın yer cömertliğin hayat çeşmesi olur.

Cömertliğinin yumuşak esen bir rüzgâra benzetilmesiyle de 6.beyitte Ahmet Paşa aldığı cezadan kurtulmak için gittikçe af istemeye doğru yumuşak bir geçiş yapıyor:

Açılır hulku nesîmiyle gül-i gülşen-i cûd

Bezenür lûtfu zülâliyle gülistân-ı kerem (Ahmet Paşa/20K,6b)

Saltanat hıl'atini kaddüne hayyât-ı felek

Râst biçmese açılmazdı girîbân-ı kerem (Ahmet Paşa/20K,15b)

Felek tarzisi, saltanat kaftanını senin boyuna göre ölçmeseydi cömertliğin yakası açılmazdı.

Ne melek-hûy meliksin dem-i lutfun ile

Keversi cûd akıtır ravza-ı Rıdvân-ı kerem (Ahmet Paşa/20K,10b)

Ne melek huylu hükümdarsın (ki) lütufkâr nefesin cennetin cömertlik ırmağını akıtır.

Şair bazen yaptığı betimlemelerle şekilsel olarak okyanustan küçük olan denizi tam tersi duruma getirerek okyanusun cömertlik denizinde ancak bir "habâb" olabileceğini cömertlik denizi üzerinden vermiştir:

Bahr-ı Ahzar nedürür kulzüm-i cûdında habâb

Katre-i feyzi nedür ebr-i dür-efşân-ı kerem (Ahmet Paşa/20K,7b)

Hint Okyanusu da nedir, senin cömertlik denizinde ancak bir kabarcıktır. Cömertliğin inci saçan bulutundaki damlanın bereketi nedir?

Necâti Bey, padişahın cömertliğini deniz karşılaştırmasıyla övmüştür. Ayrıca onun cömertliği dünyaya yayılmış ve cömertliği karşısında denizin utancından köpükle yüzünü kapattığı, maden ocağının cimri olduğu, denizin onun elinin yanında adeta bir dilenci gibi kaldığını dile getirir.

Dest-i cevâdun ile meğer da'vi itdi kim

Şermende oldı yüzine tutar kefin bihâr (Necâti Bey/6K, 33b)

Senin cömert elinle boy ölçüşmeye kalkışmış olmalı ki denizler utanıp köpükten elini yüzüne tutmaktadır.

Kân anun tab'ı sehâ-pîşesine göre leîm

Bahr anun keff-i güher-pâşına göre sâyil (Necâti Bey/14K, 23 b)

Maden ocağı, onun cömertliği veya dağıtmaya alışkın yaradılışına kıyasla nekestir, deniz onun inci saçan elinin yanında dilencinin biridir.

Âb-ı lutfu ermese ser-sebz olmaya çinar

Bâd-ı hulku esmese bitirmeye gül-zâr gül (Necâti Bey/15K, 20b)

Lütfunun suyu erişmese çinar yeşermez, yaradılışının yeli esmese çiçek bahçesi gül bitirmez.

Şaire göre padişahın gazabının yerinde olması bir lütuftur.

Mevki'inde ettiğinçün lutf-ı mahz olur gazab

Nitekim fasl-ı zemistânda görünür nâr gül (Necâti Bey/15K, 31b)

Tıpkı kış mevsiminde ateşin gül olarak görülmesi gibi gazab bile yerinde ettiğin için lütfun ta kendisi olur.

Mânend-i hâk-i Kâ'be-i dergâh-ı Şehriyâr

Olur safâ-atıyyet ü hâcet-revâ seher (Necâti Bey/9K, 21b)

Padişahın Kâbe'ye benzeyen sarayının toprağı gibi, seher rahatlık, huzur dağıtıcı ve dilekleri kabul edici olur.

Pergelin metal ucunun konulduğu yeri merkez nokta ve bu noktanın etrafında diğer ayağının dönmesini Osmanlıdaki padişah ve ona itaat eden, etrafındaki vezirler, nazırlar, tebaa, reaya vs olarak düşünebiliriz. Bu benzerliği Kabe'nin tavafına,

Samanyolu galaksisindeki Güneş ve gezegenlerle yıldızların belli bir düzen içerisinde onun etrafında dönmesinde de bulabiliriz.

Osmanlıda otorite tek bir mercide toplandığı için dünya tıpkı onun etrafında dönüyor gibidir.

Her cihetten zât-i pâki nokta-i pergâr tek

Hâsıl andan her taraf yümn-i yemin yüsr-i yesâr (Fuzûli/11K,45b)

3. Lütuf ve Kahrı

Fuzûli, padişahı zıtlıklarıyla (lütuf ve kahrıyla) överek evrenin bu zıtlıklarla ancak tamamlanabileceği mesajı verir. Düşmanlarına karşı kahredicidir.

Ol nihâl-i gül-şen-i devlet ki şâh-i gül kimi

Lûtf u kahrından verir ahbaba gül a'daya hâr (Fuzûli/11K, 46b)

O devletin gül bahçesinin taze gülüdür ki lütuf ve kahrından dosta gül, düşmana diken verir.

Padişah düşmanlarına sert, haşin, kahredicidir öyle ki ateşin etkisi dahi daha azdır. Ancak dostlarına merhametli, isteklerini hemen yerine getiren bir liderdir.

Ol Süleymân'a mehalli azmde mahmil hevâ

Bu Süleymân'a zamân-i rezmde rezmde mahkûm nâr (Fuzûli/11K, 59b)

O Süleyman için azim mahallinde istekler birer armağandır (kolay gerçekleşir). Süleyman'a savaş zamanı ateş mahkumdur. (Çünkü padişah düşmanlarına ateşten daha yakıcıdır)

Şair Hz. Süleyman (a.s) ile karınca olayına gönderme yapar. Neml Suresi 17,18,19. ayetlerde şöyle geçer: Bir zaman cinlerden, insanlardan ve kuşlardan oluşan orduları Süleyman'ın emrinde toplanmış, birlikte sevk ve idare ediliyordu. Nihayet Karınca vadisine geldiklerinde, bir karınca şöyle dedi: "Ey karıncalar! Yuvalarınıza girin; aman, Süleyman ve ordusu farkına varmadan sizi ezmesin!" Onun bu sözünden dolayı Süleyman neşeyle gülümsedi ve 'Ey Rabbim!' dedi, 'Gerek bana gerekse anne babama verdiğin nimete şükretmeye ve hoşnut olacağın iyi işler yapmaya beni muvaffak kıl. Rahmetinle beni iyi kullarının arasına kat!'

Sen Süleymânı ne dille öge bir mûr-ı zaif

Getire nutka meger lütfun ile anı kerem (Ahmet Paşa/20K,23b)

Süleyman Peygamber'e benzeyen seni, güçsüz bir karınca gibi olan ben, nasıl bir dille övebilirim? Meğerki senin lütfun ve asaletin onu dile getirsin.

Padişahın yüzünü güle benzeterek beyte başlayan Hayâli doğa olaylarını padişahın lütuf ve kahrına bağlayarak hüsn-i talilde bulunmuştur. Güneşin batmasını ve hilalin ortaya çıkmasını padişahın kahrına bağlamıştır.

Nesîm-i lütfuñ eserse şitâda ey yüzi gül

Bitüre hâr-ı muğaylânda gonca-i ahmer

Eger ki qahr ile kılsañ nezâre mihr ü mehe

Biri hilâle döner birisi zevâle irer (Hayâli Bey/2K, 11b,12b)

Ey gül yüzlü! Lütfunun rüzgârı kış mevsiminde eserse çöl çalılarının dikeninde kırmızı gonca bitirir. Eğer güneşe ve aya kahırla baksan biri hilale döner diğeri söner.

Ne revâ sencileyin pâdişehin devrinde

Böyle cârî ola ehl-i dile fermân-ı felek
 Tek sitem eylemesin bana ko mebzûl olsun
 Bir alay gâv u hara nimet-i erzân-ı felek
 İltifâtın bana dünya dolusu nimet iken
 Olamam zillet edip zelle-i berhân-ı felek (Nef'î/24K, 3b, 4b, 5b)

Senin gibi bir padişah devrinde gönül ehline feleğin fermanının böylece (cevr ile cefa ile) yürürlükte olması caiz değildir. Tek bana zulüm eylemesin de isterse, bırak bir alay öküz ve eşeğe feleğin nimeti bol bol olsun. Senin iltifatın bana dünya dolusu nimet değerinde iken ben küçülerek felek sofrasının zilletine katlanamam.

4. Adaletli olması

Adalet; yasalarla sahip olunan hakların herkes tarafından kullanılmasının sağlanması, herkese kendine uygun düşeni, kendi hakkı olanı verme, doğruluk anlamlarındadır. Adalet hiç kimsenin zulme uğramayacağı kurallara bağlı kalınarak uygulanabilir. Bu kuralların da ancak insan üstü, insanı insandan iyi bilen bir varlık tarafından oluşturulması mümkündür. Kurallarla beraber uygulayıcının akıl, iz'an ve basiret sahibi olması şarttır.

Onun cezası bile yerinde olduğu için bir lütuftur hatta hoşgörüsü, adaleti sayesinde gül, din değiştirebilmiştir:

Ağ destarı ridâ-yi sebzi varken yaktılar
 Ahd-i adline meger kim bağladı zünnâr gül (Necâti Bey/15K, 32b)

Ak sarığı, yeşil cübbesi olduğu halde yaktılar; her halde senin adaletli zamanında gül papaz kuşağı bağladı.

Sabah vaktinin hafif esintisi (seher) hemen hemen tüm insanlara büyük bir huzur verir. Şair bu huzurun padişahın adaletinin etkisi sayesinde meydana geldiğini savunarak hüsn-i talil yapar.

Şeh Bâyezid Hüsrev-i âfâk kîm anun
 Adli nesîmi ile olur hoş-havâ seher (Necâti Bey/9K, 19b)

Ufuklar sultanı padişah Bayezid ki, onun adaletinin hafif rüzgarıyla seherin havası ılımlı olur.

Şaire göre padişah o kadar adaletli ki bir doğa olayı dahi izinsiz insana zarar veremez:

Adlün şu resmedür i söyündürmek istemez
 Bir pîre-sen fetîlesini bî-rızâ seher (Necâti Bey/9K,24b)

Senin adaletin o derecedir ki bir ihtiyar kadıncağızın kandilini seher izin almadan söndürmez.

Doğa da dahil kimse kimseye zulmedemez, haksızlık edemez diyerek padişahın adaletinin birçok varlıkta gösterebileceğini dile getirerek seviyesini belirlemek istemiştir.

Devr-i felek ki arpa kadar zulme meyl ide
 Dest-i adâletün sala çak kehkeşâna tîğ (Necâti Bey/11K, 29b)

Eğer feleğin dönüşü arpa kadar zulme meyl ederse senin adaletinin eli samanyoluna bile kılıç sallar.

Hayâli, ancak bülbülün güle olan aşkı gibi sana bağlı olanlar acı çekebilir, sen öyle adaletlisin ki kimse senin bağında acı çekmez. Çünkü herkes hakkını alır der.

Kimse kan yutmadı devründe meger gonca-i bâğ

Kimse ah itmedi 'ahdünde meger bülbül-i zâr (Hayâli Bey/1K,15b)

Senin devrinde, bağın goncası dışında kimse kan yutmadı; saltanatında, inleyen bülbül dışında kimse ah etmedi. (Adaletine vurgu yapılır)

Bağdat Irak'ın başkenti ve en büyük şehridir. Kanuni 1534'te Irakeyn Seferi sonucu şehri Safeviler'den almıştır. Osmanlı'nın Bağdat'ı alınışını tarihe geçiren Fuzuli, Kanuni sayesinde Bağdat'ın nasıl gül bahçesine dönüştüğünü, adaleti sayesinde karanlıktan aydınlığa kavuştuğunu etkileyici bir dille anlatır.

Rûşen etti adlden her gûşesinde bin çerağ

Câri etti feyzden her mülküne bin cây-bâr (Fuzûli/11K, 26b)

(Bağdat'ın) her tarafını adaletten oluşan binlerce ışık kaynağıyla aydınlattı. Bu coşkunluktan her tarafta binlerce nur nehri akmaya başladı.

Mülk-i pür-adlinde hod etmez tekayyüd kârbân

Hâris-i kâlâ mıdır yâ düzd-i bîpervâ mıdır (Nef'î/6K, 29b)

Senin adalet dolu ülkende kervanlar endişe etmez ; kale bekçisi midir yoksa pervasız hırsız mıdır?

Merhaba ey padişah-ı âdil ü âli-nijâd

Oldu teşrifinle şehr-i Edirne reşk-i bilâd (Nef'î/25K,1b)

Ey adaletli ve yüce soylu padişah merhaba, senin teşrifinle Edirne şehri başka şehirleri kıskandırdı.

Nef'î'ye göre Sultan Murat yüksek yaradılışlı hakan, temiz inanışlı hükümdar, adalet ve yardım sahibi, Cemşid gibi şahane meşrepli, Rüstem gibi kutlu kahraman, Meryem oğlu İsa gibi gönül adamı savaş alanına indiğinde cihan titrer.

Sultan Murad-ı kâmrân efserdih ü kişversitan

Hem padişah hem kahraman sahipkıran-ı Cem-haşem (Nef'î/15K, 22b)

Sefa süren Sultan Murad, ülkeler alan, taçlar veren, hem padişah hem kahraman, Cemşid haşmetli kutlu hükümdar.

Nef'î, Sultan Osman için adaleti üzerine yazdığı beyit şöyledir:

Devr-i adlinde mübâhât eyleyip der rüzgâr

Kim bu günler ıyd u nev-rûz-ı zamânımdır benim

Böyle şâhenşâh-ı âdil gelmemiştir âleme

Cümle târîh-i selef hâtır-nişânımdır benim (Nef'î/12K, 24b, 25b)

Rüzgâr adaletinin devriyle övünüp bu günler zamanımın bayramı ve baharındır der. Böyle adil bir şahların şahı daha önce âleme gelmemiştir. Bütün selefın tarihi benim hatırımdadır.

5. Ahlâkının Güzelliği

Çiy, havadaki su buharının soğuk bir yüzey üzerinde sıvılaşması sonucu oluşan su damlacıklarıdır. Şair çiçeklerdeki çiyi padişahın ahlâkının güzelliği karşısında çiçeklerin kendi güzelliklerinden utanıp ter attığına bağlar.

Sahn-ı çemen araklarını jâle sanma kim

Hulkun işidüp itdi çiçekler hayâ seher (Necâti Bey/9K, 28b)

Çimenliğin terlerini çiy sanma senin ahlakını duyunca çiçekler kendilerinden utandılar.

İskender doğu ve batı hakimiyetini sürdüren güçlü bir hükümdarken, Hz. Yusuf ise peygamber olarak gönderilen yüzü güzel, iyi ve arınmış bir ahlaka sahip, güçlü bir devlet lideridir. Şair bu iki şahsiyetin özelliklerini padişahta bir araya getirerek mükemmel bir insan tasviri çizer.

Şâhenşeh-i Ferhunde-baht ârayış-i dîhîm ü taht

Bahtı kavî ikbâlî saht İskender-i Yûsuf-şiyem (Nef'î/15K, 23b)

Bahtı uğurlu büyük padişah, tacın tahtın süsü, talihi kuvvetli, devleti sağlam, Yusuf tabiatlı İskender.

6. Gücü ve Kahramanlığı

Hergiz olmaya idi jenginden küsüfun rü-siyah

Ger sığinsa sâyene âyine-i hâver güneş (Ahmet Paşa/19K, 44b)

Doğunun aynası olan güneş, senin himayenin gölgesine sığınsaydı tutulma pasında asla yüzü kararmazdı.

Şair tanrının gölgesi dediği padişahın elindeki kılıcın da Tanrı tarafından verildiği ve düşman kılıcıyla çarpışınca çıkardığı ışık misali adaletle dünyayı aydınlattığı övgüsünde bulunur.

Necati Bey tiğ kasidesinde daha yalın ve basit bir dil kullanarak kılıcı Tanrı'nın bahşettiğini ifade ederek kutsallaştırır ayrıca kılıç sembolü üzerinde padişahın adaletini mübalağa eder. Kılıç karanlığı aydınlatma, batılı yok edip hakkı getirmenin sembolüdür.

Hak sundı dest-i Şâha hidâyet çerâğıdur

Tâ kim yolını göstere yol varmayana tîğ (Necâti Bey/11K, 20b)

Kılıç yol varmayana yolunu göstere diye padişahın eline Tanrının sunduğu çiradır.

Osman henüz 16 yaşında iken Lehistan'a savaş açmış ve Kanuniden sonra (60 yıl) ilk kez savaşa katılan padişah olmuştur. Osmanlı birçok esir almasına rağmen ağır kayıplar vermiş ve yenilgiye uğramıştır. İlginçtir ki karşı taraf ateşkes imzalamış ve Kanuni dönemindeki anlaşma geçerli olmuştur. Ancak yine de bu olaylardan padişah sorumlu tutularak yeniçeriler tarafından öldürülmüştür. Oysa savaşın kaybedilmesinin asıl sebebi yeniçerilerin emre itaatsizliği, savaştan kaçması, az maaşla savaşa katılmayarak çapulculuk yapması olarak gösterilir. II.Osman'ın sorumlu tutulması, suçlanması sırasında Nef'î tam tersi bir tutum göstererek onu övmüş, göklere çıkarmıştır. Bu da onun menfaat beklemeden kasidelerini yazdığının göstergesidir.

Hz. Ali peygamberimizin damadı ve kuzeni olup İslam'ı kabul eden ilk Müslümanlardandır. Dört büyük halifeden biri olup savaşlarda bir cengâver gibi savaş, sancaktarlık yapmıştır. Şair de Padişah Osman'ı Hz. Ali'ye benzetmiş sancağı yüceltmesini takdir etmiştir.

Ser-firâz ettin Livâü'l-hamd-i dîn-i Ahmed'i

Kâfire gösterdin el-hakk dest-bürd-i Hayder'i (Nef'î/14K, 3b)

İslam dininin Livâü'l-hamdini (sancağını) yücelttin. Küfre, imansızlığa gerçekten Ali'nin zaferini, üstünlüğünü gösterdin

Berkını görse tîğ-i cihângîrünün senün

Olurdu âfitâb gibi şermsâr âb (Necâti Bey/5K,19b)

Senin dünyayı fetheden kılıcının şimşegini görseydi su güneş gibi utanır, saklanırdı.

Rûz-ı masâf şu'le-i tîğum ki berk ura

A'dâ sanur ki toldı yemîn ü yesâr âb (Necâti Bey/5K, 20b)

Savaş gününde kılıcının yalazı şimşek gibi çakınca düşmanların her taraf su ile doldu sanır. (Burada şimşekle yağmur yağması münasebetine işaret var)

Küre-i hâke düşer zelzele ditrer horşid

Na'ra-i topun ile hasmun olur lâ'-ya'kıl (Necâti Bey/14K,29b)

Topunun narasıyla yeryüzü yuvarlağına zelzele düşer, güneş titrer, hasmının akli başından gider.

Padişahın hançerinin güneşi korkutması, onun himayesine girmediği için güneş tutulmasının yaşandığı gibi hüsn-i talil sanatına başvurarak methetmiştir.

Söyle korkutmuş yüreğün hançerün tîz-âbı kim

Kanda bir su görse beg-i bîd-veş ditrer güneş (Ahmet Paşa/19K, 32 b)

Hançerinin kezzabı, güneşin yüreğini öylesine korkutmuş ki nerede bir su görse söğüt yaprağı gibi titrer.

Hayâli, padişahın kılıcının güneşi korkutarak beti ve benzi attığı için sarı olduğu ve güneşin çarhı da kalkan eylediğini söyleyerek hüsn-i talilde bulunmuştur.

Rezm hengâmında görmüş tîğ-i âteş-rengini

Benzi sararmış dahi ol qorhudan titrer güneş

Havf-ı tîğünden eyâ hurşîd-i Mirrîh-intikâm

Çarhî kalkanın sipihrûn yüzine tutar güneş (Hayâli Bey/5K, 16b, 17b)

Güneş savaş sırasında ateş renkli kılıcını görmüş, benzi sararmış, hala korkudan titriyor. Ey Merih intikamlı güneş! Güneş kılıcının korkusundan gökyüzü çarhı kalkanını kendi yüzüne tutar.

Şehâ 'adûn eger isterse ser-firâz olmak

Serin sinânuna diksün ki başı göğe irer (Hayâli Bey/2K, 9b)

Dıraht-ı huşge çü neşv itdi âb-ı şemşîrûn

Şükûfe-i ser-i a'dâyı virdi nîzen ber (Hayâli Bey/2K,10b)

Eğer düşmanın üstün olmak isterse başını mızrağına diksün; böylelikle başı göğe erer. Kılıcının suyu, kuru ağacı yeşerttiği gibi mızrağın, düşmanların başının tomurcuğunu da meyve yaptı.

Nef'î padişahın düşmanın üzerine yürümesi, korku salmasını efsanevi bir tarzda anlatır

Gâhi ki ol şîr-i yele huşm ile tîğ alır ele

Olur cihan pür-zelzele bastıkça meydâna kadem (Nef'î/15K,28b)

Sürdükçe hasma yektene bakmaz silah ü cevşene

Yer kalmaz asla düşmene illâ beyaban-ı adem (Nef'î/15K, 30b)

O aslan kızgınlıkla eline kılıcı bir aldı mı, meydana ayak bastıkça, cihan zelzele ile dolar. Tek başına düşmana at sürüp saldırdıkça silaha zırha bakmaz. Düşmana asla yer kalmaz; yokluk çölünden başka.

Hız. Süleyman insanlardan hiç kimseye verilmemiş bir mülke sahip, Allah tarafından belli cin ve şeytanların onun egemenliğine verildiği, hayvanlarla konuştuğu, rüzgârın emrine amade edildiği bir peygamberdir. Hayâli, isim benzerliğinden insan ve cinlerin onun hizmetine verildiği Hz. Süleyman'a telmihte bulunarak padişahın düşmanı kılıçla dize getirdiğini ifade eder.

Sultân-ı berr ü bahr Süleymân-ı ins ü cân

K'alur şükûh-ı düşmeni olup bahâne tîğ (Hayâli Bey/6K,13b)

Kara ve denizlerin sultanı, insanların ve cinlerin Süleyman'ı, kılıç vesile olup düşmanın azametini alır.

İsim benzerliğinden yararlanan Fuzûli, Hz. Süleyman'ın mülk sahibi oluşuna gönderme yaparak ondan bu cihanın kaldığını ifade eder:

Âlemin vasfın Süleyman mülkü derlerse n'ola

Çun Süleyman'dan Süleyman'a kalıptır yâd-gâr (Fuzûli/11K,60b)

Allah iki Süleyman'ı aleme hâkim etmiş, onun için Süleyman'dan Süleyman'a yadigâr kaldı.

Makedonya'dan kalkıp Anadolu, Suriye, Irak Mısır, İran Turan Himalayalar üzerinden Hindistan'a kadar giden, yakın ve uzak Asya'yı fetheden İskender, İslam ve Divan edebiyatında isminden en çok söz ettiren tarihi ve efsanevi karakterlerin başında gelir. Nedim, tezat sanatıyla İskender'e benzetmesinden ziyade onun yerine geçen bir varis olarak gösterir.

Görüp eyyâm-ı izz ü câhını der rûh-ı Sikender

Ki ben pîr olmuşumdur sen benim ahd-i şebâbımsın (Nedim/17K,18b)

İskenderin ruhu senin yüce ve itibarlı günlerini görüp "ben ihtiyarladım, sen benim gençlik çağımsın" der.

İlerleyen beyitlerde padişah sadrazam için Aristo yakıştırması yapacaktır. Çünkü Aristo İskender'in akıl hocasıdır.

Şairler efsanevi kahramanları ya da gerçek karakterlerle padişahı karşılaştırma yolunu seçerek padişahı över. Bu isimler Dârâ, Keyhüsrev, Gîy, Efrasiyab, Hüma kuşu, Cemşid vs. gibi kahramanlardır. **Dârâ** (M.Ö 521-486) Yunanistan'dan Hindistan'a kadar uzanan bir imparatorluğu yönetti Mitolojik ve Efsanevi bir kişi olarak Şehnâme'nin ünlü şahlarından. Büyük bir saltanat ve gösterişe malik olması, İskender ile olan efsanevi savaşları, taç ve tahtıyla dillere destan olmuş bir İran hükümdarıdır. Ululuk, azamet, şaşaa sembolüdür. Firdevsî'nin Şehname karakterlerinden biri olan **Keyhüsrev** ise İmparatorluğunun sınırlarını Hindistan'a kadar genişletmiş bir İran hükümdarıdır. Divan şiirinde güç, kudret ve ihtişamın sembolü olarak anlatılır. Padişah bazen Dârâ'ya benzetilir, bazen de Dârâ ve Keyhüsrev'den üstün tutulur. **Hüma kuşu** eski Türk efsanelerinde de yer alan mitolojik bir kuştur. Farsçada Hüma/Hümay, Eski Türkçedeuma/Kumay şeklinde isimlendirilen ve eski Türk inanışlarındaki tanrıça Umay ile benzerliği olan kutsal bir varlıktır. Aklın alamayacağı kadar yüksekte uçar. İsmi var cismi yok varlıklar arasındadır. Görülmez yalnızca gölgesi insanların üzerine düşer. Ulaşamayacağı yer yoktur. Kut inancı ile bağlantılı olarak gölgesini düşürdüğü kimseye "hümayun" yani saltanat bahşeder. Bu sebeple de "Devlet Kuşu" olarak anılır. **Cemşid (Cem)** İran'da

hüküm süren ilk sülâlelerden Pîşdâdiyân'ın dördüncü ve en büyük hükümdarıdır. Divan edebiyatında Cem genellikle şarabın mucidi, bütün cihanı gösterdiğine inanılan kadehi, tahtı ve binbir mücevherle süslenmiş parlak tacı ile anılır.

Sultan Mehmed İbn-i Murad eşref-i mülûk

Dârâ-yı tâc-bahş-ı selâtîn-i rûzigâr (Necâti Bey/6K ,27b)

Şâh-ı nücûm-kevebe horşîd-i meh-rikâb

Mir-i kazâ-tüvân ü kader-kadr ü yem-yesâr (Necâti Bey/14 K, 28b)

Murad'ın oğlu Sultan Mehmet hükümdarların şereflişi, zamanın sultanlarına taç veren Dârâ (eski İran krallarından), Yıldız alaylı padişah, ay üzengili güneş, deniz elli, kader kudretli ve kaza güçlü hükümdar.

Üstün tutulduğu beyit:

Han Mehmed ki o gerdûn-azamet dergehinün

Bendesi olmağa Keyhüsrev ü Dârâ kâyil (Necâti Bey/14K,18b)

Muhammed Han ki o felek yüceliğinde olanın kapısının kulu olmağa Keyhüsrev ve Dârâ razıdır.

Nice şeh Husrev-i Cemşid-fer ü Dârâ-der

Çarh-pervâz ü hüma-sâye vü tûtî-güftâr (Hayâli Bey/1K,10b)

Ne padişahı! Cemşid kudretli ve Dara azametli, feleğin uçucusu, Hüma gölgesi, şirin sözlü

Şair padişahı Cemşit ve Dârâ'ya benzettikten sonra kendisini padişahın bülbülü Şahı da gül fidanı olarak göstererek bülbülün güle aşkı üzerinden cömert Şaha olan aşkını dile getirmektedir.

Gülbün-i bâğ-ı kerem Şâh Süleymân ki anuñ

Vardurur bencileyin bülbül-i gûyâsı hezâr (Hayâli Bey/1K,11b)

Benim gibi şakıyan binlerce bülbülü olan, cömertlik bağının gül fidanı Şah Süleymân'dır.

Âsitân üzre yüzün bir iki def'a ferş edüp

Sonra ruhsat-yâb olur Cem girmeğe dîvânına (Nedim/19K,23b)

Cem onun divanına girebilmek için eşiğine yüzünü birkaç defa sürdükten sonra ancak izin alabilir.

İran mitolojisinde **Gîv**, destanda Keyhüsrev'i Çin'den kurtarıp getiren kahramandır. Bijen ise Rüstem'in yeğenidir ve Efrasiyap'ın kızı Münije'ye âşık olur ancak bu duruma kızan baba onu 7 yıl boyunca hapis kalacağı kuyuya attırır, Rüstem onu kuyudar kurtarır. Huşeng ise Feridun'un oğlu Pişdadiyan sülalesinden ikinci hükümdar. 40 yıl padişahlık etti. Demiri taştan ayırdı. Kanallar yaptı. İnsanlar tohum saçmayı, ekip biçmeyi onun zamanında öğrendiler.

İran mitolojisinde birer kahraman olan bu üç şahıs şairin gözünde padişahın hakir köleleridir.

Şeh-i zemâne Süleymân-ı ins ü cin ki anun

Kemîne kullarıdır Bicen ü Gîv ü Hüşeng (Hayâli Bey/7K,13b)

Bijen, Gîv ve Huşeng'in kendisine hakir kullar olduğu, zamanın padişahı, insan ve cinlerin Süleymân'ı.

Enverî, çok iyi bir öğrenim gördüğü, felsefe, kelâm, mantık, riyâziyyât edebiyat, astronomi (hey'et) ve astroloji gibi ilim alanlarında geniş bilgisiyle Sultan Sencer'e bir kaside sunar. Kasidesi beğenilir ve saray şairi olur. Şair bu duruma telmihte bulunarak Enverî'nin padişahın yüzündeki aydınlık ve temizliği görünce başkasına yazdığı kasideden utanç duyması gerektiğini ifade eder

Rûy-ı pâk-i enverin gördükçe rûh-ı Enverî

Medh-i Sencerden utanmaz mı bakup dîvânına (Nedim/19K,24b)

Enverî'nin ruhu, onun nurlu ve temiz yüzünü gördükçe divanında Sultan Sencer'i övmek üzere yazdığı kasidelerden ötürü utanmaz mı?

7. Doğa ve Memdûh İlişkisi

Necati, Ahmet Paşa gibi beyitlerinde padişaha ilahi meziyetler atfederek kutsal bir mahiyet kazandırma çabasında olmamıştır. Fatih Sultan Mehmet, İran sultanlarından üstün gösterilmeye çalışılırken Bayezid ufuklar şahı, saltanat göğü, yeryüzünün halifesi, meclislerin sultanıdır.

Âsumân-ı saltanat Hân Bâyezid ol kim anun

Kadri bâğında niçe horşîd gibi var gül (Necâti Bey/15K, 19b)

O saltanat göğü olan Bayezid Han ki, onun ululuğunun bağında güneş gibi nice gül vardır.

Payına isâr için ey sero-i bağ-ı saltanat

Eylemiş lâ'lin tabaklar üzre zer izhâr gül (Necâti Bey/15K,26b)

Ey saltanat bağının servisi gül senin ayağına saçmak için lâ'lden tabaklar içinde altın hazırlamıştır.

Okyanus veya denizlerden çıkarılan inci, istiridyenin içinde oluşur. Kendisini korumak için içine giren yabancı maddeleri sert, katı ve parlak yapıdaki sedef mineraliyle sarmaya başlar ve zaman geçtikçe bu yabancı madde parlak ve sert bir taş yani inciye dönüşür. Sedef, inci oluşturmanın yanı sıra istiridye kabuğunun iç katmanına da rengini verir. Nedim, saltanatı bir ummana, içindeki iri inciyi de Sultan Ahmet'e benzeterek ayrıcalıklı bir yere sahip olduğunu vurgulamak istemiştir.

Hânedân-ı saltanat ancak seninle fahr eder

Gevher-i şehvârdır revnak veren ummânına (Nedim/19K,36b)

Saltanat hanedanı ancak seninle övünür, çünkü okyanusa şöhret veren şey oradan çıkarılan ve şahlara yakışacak iri incilerdir.

Bilindiği gibi Kanuni Sultan Süleyman Osmanlı padişahlarının "onuncusu"dur. Kendisinden önce gelen sultanlar ise onun ataları olan "dokuz" Osmanlı padişahıdır. Fuzuli bu durumu gerçekten çok zarif bir biçimde anlatmıştır. Nitekim Mimar Sinan'ın şaheseri Süleymaniye Camii'nin 4 minaresindeki toplam 10 şerefede, Kanuni'nin "onuncu" padişah olduğunu simgelemektedir. Fuzuli bu ve bundan sonra gelen aşağıdaki 58. beyitte, Osmanlı Devleti'ni 'ağaç' a, Kanuni'yi 'meyve'ye ve Kanuni'nin ataları olan 9 gezegen sayısınca Osmanlı padişahını da meyveden önce çıkıp dökülen 'çiçekler'e benzeterek birbirine bağlı güzel bir metafor (istiare) örneği vermiştir. 58. beyit şöyledir. (Dilçin, 2005:167) Çünkü Osmanlı'nın altın çağını yaşadığı dönem Kanûnî'nin dönemidir.

N'ola ger sâbıklar old'ise fenâ oldur garai

Mîve gösterdikde tökmek resmdür eşcâr güz (Fuzûli/58b)

Mîve ol sultân-ı 'âdildür nihâl-i devlete

Sâbikâ gelmiş selâtîn-i felek-mikdâr gül (Fuzûli/57b)

Devlet fidanının meyvesi, o adaletli sultandır. Ondan önce gelip geçmiş, gökyüzü kadar yüce padişahlar, o meyveyi yetiştiren çiçektir.

Şiirlerde gül metaforu genellikle sevgili için kullanılıp kokusu, zarıflığı, açılmamış haliyle(gonca) ve dikeniyi sevgiliye verdiği değere göre anlam kazanır. Sadece beşerî aşta değil ilahi aşta da Peygamberimiz için kullanılır. Bir inanca göre Mî'raç gecesi peygamberimizin teri yeryüzüne düşmüş ve düştüğü yerlerde güller bitmiştir.

Fuzulî'ye göre Sultan Süleyman adil, hilafet bahçesinin gülü, dinin şahu, mutluluk sahibidir. Öyle adildir ki gül bile dikeninden eziyet görmez. Mü'minin gönlünün nuru, lütfunun gerçekleştiği odanın mumudur. Padişahın fethettiği ülkeler fitneden kurtulur. Padişah tertemiz bir kişiliğe sahip ve adeta dünya onun etrafında dönmektedir.

Ol gül-i bâğ-ı hilâfet kim bahar-ı devoleti

'Âlem-efrûz olalı görmez cefâ-yı hâr gül (Fuzûli/38b)

O hilafet bahçesinin gülü, bahar mevsimine benzeyen devleti dünyayı aydınlattığından beri gül, dikenin eziyetini çekmez.

Aşağıdaki beyitte 'gül'ün latifliği Süleyman'ın ahlakına bağlanırken bir diğer beyitte gülün dikenini padişaha hizmet için gülün onun taşıyıcılığını yaptığı ifadesiyle şair etkileyici bir anlatımda bulunur

Şâh-i dîn Sultân Süleymân-ı sa'âdet-mend kim

Kesb ider hulk-i hoşından nüzhet-i etvâr gül (Fuzûli/43b)

Dinin şâhı, saadetli Sultan Süleyman ki gül, onun hoş ahlakından latif ve zarif tavırlar kazanır.

Matbah-ı cûdına kim dûdına sünbüldür gulâm

Hâr-keşlik şan'atın dutmuş değül bî-kâr gül (Fuzûli/48b)

Sümbül, o padişahın cömertlik mutfağının dumanına köledir. Aslında gül de, işsiz güçsüz değildir; o, onun sarayının mutfağında yakılmak üzere diken taşıyıcılığı yapmaktadır.

Şair gülü memdûhun kokusu karşısında zavallı bir konuma sokar:

Ni'met-i hulkun kohusundan ere diye nasib

Dâmenin açıp gedâlar gibi durur zâr gül (Necâti Bey/15K, 34b)

Senin yaradılışının nimetinin kokusundan bir nasip erişir diye gül eteğinin açıp dilenciler gibi mahcup ve zavallı durur.

Bâd-ı subh ol denlü hulkun tibini püür itdi kim

Çâk çâk olmuş görür dâmânını her bâr gül (Necâti Bey/15K,35b)

Sabah yeli yaradılışının kokusunu o kadar arttırdı ki, gül her an eteğini parça parça olmuş görür. (Padişahın yaradılışının kokusunu kıskanmaktan veya kokunun fazla gelerek gülün eteğine sığmayışıyla etek parça parça olur.)

Şair bu kaside ile fakirliğinden dem vurmakta ve padişahın yardım istemektedir.

Padişaha bir şikâyet var kulundan tapuna

Kim bu ma'aniden edipdir didesin hûn-bâr gül

Serv urur göğsüne kef-desti tehi âşık misâl

Goncanın zer kîsesin açmakla kocar hâr gül (Necâti Bey/15K, 37b, 38b)

Ey padişah, kulundan huzuruna bir şikâyet var; bundan dolayı gülün gözleri kan saçmaktadır. Servi eli boş, isteğine ermemiş fakir aşık gibi göğsünü döver de diken altın kesesine benzeyen goncayı açarak ,yani para dökerek, gülü kucaklar

Şair aynı zamanda tabiattaki varlıkların Süleyman'ın hükümranlığı için seferber olduğu hüsnî talilinde bulunur. Süsen şekli itibariye yaprakları sivri uçlu ve kılıca, gonca ise henüz açmamış gülün ucu mızrak ucu gibi yuvarlak ve sivridir, servi ise uzunluğu ve ucunun sivriligi ile oka, gül ise her sabah yaprakları üzerindeki oluşan çiğ damlalarından düşman için eteğine taş topladığı benzetmesine gider.

'Adûna sûsen-i âzâdeler kılıc çekdi

Nihâl-i gonca tutar nîze serv tîr-i hadeng

Hasûdun eylemege gülşen-i cihândan dûr

Gül aldı dâmenine jâleden hezârân seng (Hayâli Bey/7K,19b,20b)

Özgür süsenler düşmanına kılıç çekti. Gonca fidanı mızrak, servi kayından ok tutar. Gül seni çekemeyenleri dünya bahçesinden uzak tutmak için eteğine kırağıdan binlerce taş aldı.

Şair zarifliğin, iyiliğin temsili gül ve üzerindeki dikenleri de iyiliği bozan, ortalığı karıştıran varlık olarak göstererek gül ve diken metaforundan padişahı över:

Kurtulur feth itdiği kişver belâ-yı fitnedden

Kim açıldukda dikenden ayrılır nâ-çâr gül (Fuzûli/49b)

Açıldığında gül, dikenden ayrıldığı gibi, onun fethettiği ülke de fitne belâsından kurtulur.

Felek, gezegenleri ve yıldızları kendisinde barındıran gök olup Sultan Osman kendi gezegeninin (dünyanın) padişahı olduğu için çok memnundur.

Dâd-ger hâkân-ı âlî-rütbe Osmân Hân ki çarh

Yüz sürüp pâyine der şâh-ı cihanımdır benim (Nef'i/12K,23b)

Yüce rütbenin doğru hakani Osman Han ki felek, ayağına yüz sürüp benim cihanımın şahıdır der.

Şaire göre güneş padişahın kölesidir:

Bir başı vü bir kılıcı var gulâmundur seniün

Gerçi oldı husrevâ sultân-ı bahr u ber güneş (Hayâli Bey/5K,18b)

Ey padişah! Her ne kadar güneş, kara ve denizlerin sultanı olduysa da senin, bir başı ve bir kılıcı olan kölendir.

Şair kişiliğiyle bağlantılı olarak övgüsünün ardından *hicve geçer*:

Kâmkârâ şehriyârâ husrevâ şâhenşehâ

Ey cihan dâver şeh-i gerdûn cenâb-ı rûzgâr

Dergehinde bir dilim nânı bana çok gördüler

Uydular ulaşıdılar birkaç kilâb-ı rûzgâr (Nef'i/16K,28b,29b)

Ey muradına hüküm süren padişah, ey şehriyar, ey şefkatli hükümdar, ey şahlar şahı, ey dünyanın felek çapında sultanı, ey cihana sahip olan. Dünyanın birkaç köpeği uydular ulaştılar. Dergahında bir dilim ekmeği bana çok gördüler.

“Tazmîn-i Kelâmü'l-Mülûk Mülûkü'l-Kelâm” kasidesinde Nedim, sadrazamın dilinden padişahı, padişahın dilinden de sadrazamı överek kasidede bir kurgu ortaya koymuştur. Biz konumuz itibariyle sadece sadrazamın dilinden padişah övgüsünü inceledik

*Zemin bûs eyleyüp düstûr-ı ekrem izz ü devletle
Der ol şehenşâh-ı zî-şâna kim mâlik-rikâbımsın
Senin lutfun senin feyzinledir hep cümle ikbâlim
Ki ben bir zerreyim sen devlet ile âftâbımsın
N'ola kişt-i ümîdim olsa reşk-i hurmen-i pervîn
Ki ihsânınla sîr-âb eyledin onu sehâbımsın
Cenâb-ı Hân Ahmed kim onun tûğuna der nusret
Ki tûğ-ı şâhi-i bâğ-ı du 'â-yı müstecâbımsın (Nedim/17K,10b,11b,12b,13b)*

Şeref sahibi sadrazam şan ve şerefle yeri öpüp şanlı padişaha, şahların şahına "kudretli padişahımsın" der. Benim bütün ikbalim senin feyzin, senin lütfunladır. Ben bir zerreyim, sen devlet ile güneşimsin. Ümit tarlamı ülker yıldızının harmanı kısıksansa ne olur! Çünkü sen ümit tarlamı iyilikleriyle suya kandıran bulutumsun. Zafer, Han Ahmet hazretlerinin tuğuna "sen benim kabul olunmuş dua bahçemin şaha layık tuğusun" der.

(Tuğ: Türk tarihinde tuğ hükümlerlik ve bağımsızlık anlamları taşıyan, bayrak, sancak, alem gibi askerî ve siyasi bir güç ve yetki işaretidir. Ülker yıldızı: Edebiyatta iki sıra dizilişiyle hem parlaklığı hem de düzgün sıralanışı özelliği ile kullanılır. Diğer adıyla Süreyyâ pek çok yıldızdan yüksekte bulunduğu için mekânı/derecesi yüksek olan kişi yahut varlıklar veya iki farklı konumda bulunanlar arasında mukayese için kullanılmıştır. (TDV İslam Ansiklopedisi))

Samanyolu galaksisinin merkezi Güneş nasıl ki gökyüzünün sultanı olarak orayı süslüyorsa ve ay da ondan aldığı ışıkla hükümünü sürüyorsa Sultan Ahmet de ülkenin güneşi ve tahtında oturuyor, karşısında da cihanı süsleyen ve bir kandil gibi asılı olan dolunay misali Sadrazam İbrahim Paşa bulunmaktadır.

*Bâ-husûs ârâm ede sadrında bir mihr-i kemâl
Hazret-i Sultân Ahmed Hân-ı mülk-ârâ gibi
Hem onun dahı ola pîşinde bir bedr-i tamâm
Âsaf İbrâhîm Pâşâ-yı cihân-pîrâ gibi (Nedim/16K,14b,15b)*

Hele o köşkte ülkemizin süsü olan Sultan Ahmet Han hazretleri gibi olgunluk güneşi de oturuyorsa ve karşısında da cihanı süsleyen Sadrazam İbrahim Paşa gibi bir dolunay vardır.

SONUÇ

“Üslûb-ı beyan aynıyle insandır.” sözünden hareketle çalışmamızda padişahlara sunulan kasidelerin methiye bölümlerini inceleyerek şairlerin mübalağalı anlatımdan kaçınmaksızın ortak övgü kavramlarını ele alış biçimlerini değerlendirdik. Şairlerin kendi hayatlarına ve padişahla şahsi münasebetlerinin uzaklık veya yakınlık durumuna bağlı olarak övgüye eşlik eden özel talepler de gözden kaçmamaktadır. Ancak genel itibariyle memdûh adaleti, lütfu, cömertliği, affediciliği, kahrı, ahlâkı, saltanatının kudreti, yüceliği, kahramanlığı vb. ideal bir padişahta bulunması arzulan hususların vurgulandığı görülmektedir. Bu övgülerin ve övgülerde dile

getirilen hususların gerçekliğini sorgulamaktan ziyade, şairin halkın zihnindeki veya idealize edilmiş bir lider modeli çizmeye gayret ettiklerini söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

- Aydemir, Yaşar (2003). Türk Edebiyatında Kaside. *Bilig Dergisi*, Sayı 24, Ankara 2003.
- Çavuşoğlu, Mehmet (1973). *Necâti Bey Divanı, 1001 Temel Eser*. İstanbul: MEB Yayınları.
- Dalyan, Ayşe (2016). Edebiyatta Zihniyet İncelemesi ve Ahmed Paşa'nın Kerem Redifli Kasidesinde Zihniyet Çözümlemesi. *Bilig*, S.78, 227-359.
- Divlekçi, Celalettin (2009). *Anlam ve Üslup Bağlamında Kur'ân'ın Üslup Analizi*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Dilçin, C. (2005). Fuzuli'nin Kasideleri Üzerine Kısa Notlar - I. *Osmanlı Araştırmaları*, 25 (25), 125-166 .
- Durmuş, İsmail (2004). Methiye. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 29. Cilt, Ankara: TDV Yayınları.
- Durmuş, İsmail (2012). Üslup. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 42. Cilt, İstanbul: TDV Yayınları.
- Onur, Esra (2007). *17. Yüzyıl Kasidelerinde Methiye*. Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi, Manisa.
- Karabey, Turgut (2010). *Ahmet Paşa Hayatı Sanatı Eserleri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Karahan, Abdülkadir (1972). *Nef'i Divanı'ndan Seçmeler*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Kurnaz, Cemâl (1996). *Hayâlî Bey Divânı*. İstanbul: MEB Yayınları.
- Macit, Muhsin (2017). *Nedîm Divânı*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, (<https://ekitap.ktb.gov.tr>)
- Önal, Mehmet (2008). *Edebî Dil ve Üslup*. A.Ü. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 36.
- Akyüz, Kenan; Berken, Süheyl vd. (1990). *Fuzûlî Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.